

› Home › Nieuws

Het harde leven in de Jordaan

7 september 2020

Tegenwoordig is de Jordaan één van de duurste buurten van Amsterdam, maar dit was tot ver in de vorige eeuw heel anders. Gezinnen zaten op elkaar gepropt in eenkamerwoningen, stromend water en riolering was er niet, en misdaad tierde er welig.

Tot 1600 bestaat Amsterdam uit een klein ommuurd stadje aan het IJ. De stadsgrens loopt van de Gelderse kade en Kloveniersburgwal langs het huidige Singel. Als het inwoneraantal drastisch oploopt, begint men aan de zogenaamde Derde Uitleg. Het is het begin van de aanleg van de grachtengordel en van de wijk daar vlak achter, 'het Nieuwe Werck' genaamd. Later: de Jordaan.

Amsterdam anno 1550. De grachtengordel is nog niet gegraven. De plek waar de Jordaan zich tegenwoordig bevindt, is één groot weiland met als enige bebouwing een eenzaam groot landgoed: het Karthuizer klooster. Het klooster bevindt zich hier van 1392 tot 1614 en ligt tussen de tegenwoordige Lindengracht, Tichelstraat en Karthuizersstraat. Duidelijk zichtbaar zijn de afwateringssloten waar later de Jordaanse grachten uit ontstaan.

Middeninkomens

Het prille wijkje is bedoeld als woonplaats voor wat wij nu de middeninkomens zouden noemen. De wijk ligt tegen de eveneens spiksplinternieuwe Prinsengracht aan, die nadrukkelijk bedoeld is voor de kapitaalkrachtigste Amsterdammers. Ruim een eeuw lang wordt de Jordaan inderdaad bewoond door ambachtslieden en handwerkers. Maar vanaf het begin van de 18e eeuw verpaupert de buurt in rap tempo.

Amsterdam in 1612: aanleg van de grachtengordel en de Jordaan rechts in het blauw.

Gangen en forten

Oorspronkelijk is de Jordaan redelijk strak en ruimtelijk vormgegeven, maar dit verandert snel als de binnenplaatsen wegens ruimtegebrek provisorisch worden volgebouwd. Hierdoor ontstaan wankel huisjes en een wirwar aan gangen en sloppen. De gangen zijn soms niet meer dan een meter breed, waardoor de kamers van de huizen geen zonlicht te zien krijgen. De huizen aan een gemeenschappelijke gang of binnenplaats worden forten genoemd. Een van de bekendste en beruchtste gangen is de Wijde Gang, gelegen tussen de Willemsstraat en de Palmstraat.

De Wijde Gang, 1910.

Volgebouwde achtererven met illegaal gebouwde huizen en een wirwar aan smalle gangen, waardoor bij veel woonruimtes weinig zonlicht binnenkomt. De Jordaan bevat tientallen van dergelijke gangen en hofjes, verborgen achter de straten.

'Rauw en hittig'

Schrijver Israël Querido woont enkele jaren midden in deze gangen en forten en schrijft er begin 20e eeuw een boek over, 'De Jordaan':

'De gezinnen van een-twee-en driehoog-vóór, en de gezinnen van een-twee-en driehoog-áchter, kenden elkaars leven, handel en wandel tot in de kleinste kleinigheid. In de vuile en nauwe stank-gangetjes der verdiepingen, waar man en vrouw openlijk hun gevoeg loosden in stilletjes en emmers, bestond geen schaamte meer voor elkaars gedoe. In beestelijke onverschilligheid leefden ze hun instincten rauw en hettig uit, ongedekt voor een ieder die hen waar wou nemen.'

De Palmstraat met links de ingang naar de Wijde Gang, 1920.

Anno 2020: plaquette bij de Wijde Gang in de Willemsstraat over het gangenproject, een initiatief van het Jordaanmuseum om de oude gangen en forten inzichtelijk te maken.

Fort van Sjako

Het bekendste fort is het Fort van Sjako, waarmee dus niet een echt fort maar een groep huizen bedoeld wordt. In dit geval het rovershol van de beruchte crimineel Sjako, die zich aan de Elandsgracht 71-77 schuilhoudt. De door hem geleide bende houdt zich bezig met allerlei vormen van zware misdaad, en Sjako -echte naam Jacob Frederik Muller- is enige tijd de meest beruchte en gezochte man van Amsterdam.

Elandsgracht 71-77, de plek van het rovershol van Jacob Frederik Muller (Sjako). In 1886 worden de oorspronkelijke huizen gesloopt en het huidige gebouw neergezet. 2 gevelstenen herinneren aan het roemruchte verleden van de plek.

In 1717 wordt Sjako in de Jordaan gearresteerd en veroordeeld tot een zelfs voor die tijd wrede straf: hij wordt op een wiel gebonden en met een ijzeren staaf worden al zijn botten gebroken. Hij wordt nog een half uur in leven gehouden om toe te zien hoe zijn mede bendeleden geëxecuteerd worden en wordt daarna zelf onthoofd.

Inbrekersgereedschap en andere bezittingen van Sjako, tegenwoordig in bezit van het Amsterdam Museum.

1 etage, 2 gezinnen

De meeste Jordanese gezinnen bewonen een halve etage met als sanitair 1 zogenaamde 'beeremmer' voor alle bewoners. Uitgebreid met je krantje op de wc zitten is er dus niet bij; om de haverklap staat één van de burens in hoge nood aan de deur te rukken.

De Goudsbloemgracht in de Jordaan rond 1850. Het sterk vervuilde water verspreidt een ondraaglijke stank. Daarom wordt de gracht in 1854 gedempt. Om elke herinnering aan de voormalige achterbuurt uit te bannen, wordt de naam veranderd in Willemsstraat.

De huizen aan de nieuwe Willemsstraat -voorheen Goudsbloemgracht- zijn niet echt een verbetering: piepkleine kamertjes waar meerdere personen moeten koken, eten en slapen. Bovenstaande nieuwbouwwoning uit 1870 is nog vrij luxe omdat elke woning zijn eigen 'privaat' heeft. Gebruikelijker is het dat er één emmer per etage aanwezig is, waar alle bewoners hun behoefte op doen.

Het toilet met waterspoeling zoals wij het kennen heeft men niet; de beeremmer wordt 1 keer per week geleegd in een kar die langs de huizen gaat. Een week lang een emmer vol uitwerpselen in huis moet een enorme stank verspreiden en zal de luchtwegen geen goed doen. Verder zorgen vlooiën en wandluizen voor hevige jeuk, waardoor de Jordanezen dag en nacht aan het krabben zijn. De huizen hebben de welbekende Amsterdamse dunne houten vloeren, dus ook qua gehorigheid zou dit voor de hedendaagse Amsterdammer de hel zijn. Voor Israël Querido zullen deze omstandigheden zijn gezondheid ook niet bevorderd hebben: hij krijgt last van zijn hart en sterft in 1932 op 59-jarige leeftijd.

Eenkamerwoning aan de Lindengracht 238 in 1895. Uit het verslag van de medewerker van de dan net opgerichte filantropische Bouwonderneming Jordaan NV die de woonomstandigheden van de Jordanezen wil verbeteren: 'Vloer en zoldering zijn van hout. De beeremmer staat in een kast. Bewoners: een weduwe met 5 kinderen. De vrouw gaat één dag in de week uit werken waar zij f 0.80 aan verdient. Het oudste meisje is in een gesticht in Haarlem. De moeder slaapt met haar jongste kindje en de 'vroedsterling' in een bedstede. Zij verwoonde hier f 1.00 per week.'

Dezelfde plek van de buitenkant. Alle ruimtes van een huis worden als woonruimte gebruikt: in 1873 telt de Jordaan 800 kelderwoningen waarin 3.372 personen wonen. Daaronder zijn 954 kinderen beneden de 10 jaar. Gemiddeld een gezin van 4 per kelder dus. De kelders zijn eigenlijk onbewoonbaar, er is geen daglicht en als het heeft geregend, staat er door de stijging van het grondwaterpeil een laag water op de vloer.

Cholera

De erbarmelijke omstandigheden doen de 90.000 dicht op elkaar gepakte Jordanezen geen goed. Als in 1832 in Amsterdam de cholera uitbreekt, wordt de Jordaan het hardst

getroffen. Er overlijden in 1832 1.200 Amsterdammers aan. In 1848 sterven er 2.273 Amsterdammers aan cholera, in 1866 nog eens 1.100. In de Wijde Gang en omgeving sterft 10% van de bewoners.

Het voormalig Luthers Weeshuis aan de Lauriergracht 116 wordt in 1832 gebruikt voor de verpleging van Amsterdamse choleralijders. De ziekte kan volkomen onverwacht toeslaan en is bijzonder dodelijk. Het komt voor dat gezonde mensen op straat opeens ten prooi vallen aan cholera en binnen een paar uur sterven. De dood komt op een afschuwelijke manier: hevige diarree en braken, stuiptrekkingen en een blauw kleurende huid. Dezelfde plek anno 2020.

Alcoholisme en misbruik

De Jordaan heeft niet alleen te kampen met cholera en nachtelijke jeuk, maar ook met alcoholisme en misbruik. In de eenkamerwoningen slaapt men vaak met het halve gezin in 1 bed. Het komt niet zelden voor dat vader zich, dronken van de jenever, vergist in zijn vrouw. Maar de buurt is een gesloten gemeenschap, de politie is de vijand en laat zich er ook weinig zien.

Palingtrekkersoproer

Toch moet de politie in juli 1886 echt ingrijpen. Aanleiding is het spelletje 'palingtrekken', waarbij een levende paling aan een touw boven een gracht wordt gespannen en er vanuit een varende bootje af moet worden getrokken. Klinkt als dieren mishandeling, en dat is precies waarom het spelletje al geruime tijd verboden is. Het palingtrekken vindt die dag plaats op de dan nog ongedempte Lindengracht en de politie besluit te handhaven. De agenten knippen het touw waar de paling aan hangt door, waarna de hel losbarst.

Uitgave uit 1916 ter herdenking van het Palingtrekkersoproer. De foto van het palingtrekken is gemaakt op 25 juli 1886, vlak voor de politie ingrijpt en de boel volledig uit de hand loopt.

Dezelfde plek tegenwoordig, Lindengracht met rechts de Eerste Lindenstraat.

Er vallen rake klappen, een politieagent wordt een kelder ingesleurd en ernstig mishandeld. De volgende dag belegert een met stokken en stenen bewapende menigte het politiebureau. Het leger wordt opgeroepen om in te grijpen. Er volgt een enorme veldslag, waarbij bewoners het leger vanaf de daken bekogelen met alles wat lost en vast zit. Aan het einde van de veldslag zijn er 26 doden te betreuren.

Renovatie

Na het Palingoproer volgt in 1917 het Aardappeloproer (9 doden) en in 1934 het Jordaanoproer (5 doden). Zowel de cholera-epidemie als deze drama's zijn aanleiding voor het stadsbestuur om de Jordaan grondig op te knappen. De Wijde Gang is dan al lang verdwenen. De laatste bewoner vertrekt in 1921 en een jaar later worden alle huizen gesloopt.

Toch blijft de Jordaan nog tot halverwege de 20e eeuw een echte volksbuurt en in de jaren '60 wordt er wederom grootscheeps gesaneerd. In 1972 wordt de buurt tot beschermd stadsgezicht verklaard. Daarmee wordt al te vergaande sloop en renovatie voorkomen. Vanaf dit moment verandert de buurt drastisch qua bewoners. Waar vroeger 90.000 arme drommels in krappe kamers huisden, wonen anno 2020 zo'n 18.000 welgestelde Amsterdammers op één van de duurste plekken van de stad.

[Afspelen video "youtube"](#)

Prachtige gerestaureerde en ingekleurde filmbeelden van de Jordaan in 1931 vlak voordat de buurt gerenoveerd wordt.

Lees ook

- [› Frederik Ruysch: kunstenaar van de dood](#)

- › Jan Cremers Amsterdam

- › De merkwaardige Marnixstraat

Apollolaan - 8 september 11:30

De Jordaan was een volkswijk en staat nu bekend als een yuppenbuurt. Zorgelijk is de ontwikkeling in delen van Amsterdam-Zuid. Stop alstublieft de verkoop van sociale huurwoningen in de Marathon-, Rivieren- en de Stadionbuurt. De oorspronkelijke bewoners en hun kinderen zijn zeer gehecht aan hun buurt en wensen daar dood te gaan.

Wil Ottens - 10 september 19:34

Wat een prachtig stukje geschiedenis. En met veel liefde verteld en gemaakt zo te zien. Dank u wel.

Monique Massini - 7 september 14:29

Dank voor interessante verhaal en beelden van de Jordaan! Hebben jullie specifieke info/beelden over de Brouwersgracht? Dank en vriendelijke groet Monique Massini

Arend - 7 september 14:58

Dat Sjako in dat fort heeft gewoond is een achterhaald sprookje, waarom dat er niet bij vermeld? Het 'Nieuwe Werck' was niet de naam van de buurt, maar een term vergelijkbaar met nieuwbouwwijk, zoals indertijd stadsuitbreidingen in Dordrecht en Schiedam ook werden aangeduid.

[Privacy gemeente Amsterdam](#)

[Volg deze discussie](#)